

A l'entorn del paisatge cultural

EDUARD CARBONELL ESTELLER

Les expressions antigues com patrimoni històric o patrimoni artístic ja no signifiquen patrimoni cultural, ja que tenen només un sentit parcial, que pot indicar tan sols parts del que entenem com a patrimoni cultural. Avui parlem de bé cultural, perquè el concepte ha anat evolucionant. Així cal entendre-hi les manifestacions i testimonis significatius de la civilització, en cada lloc i moment, ja que el concepte de bé cultural inclou tant el patrimoni moble i immoble com l'immaterial. Així doncs, la noció material i els conceptes artístics o històrics són superats per una visió més àmplia.

Cada època té el propi concepte de patrimoni cultural i parteix de les seves premisses; així, cada context històric defineix allò que són els béns culturals que cal conservar. I el canvi en la perspectiva històrica fa revisar el concepte de patrimoni. Podem estudiar i veure l'evolució del concepte i com, successivament, cada època incorpora i amplia el nombre i la tipologia dels béns culturals; així podríem remuntar-nos a les acadèmies del segle XVIII i veuríem com els conceptes evolucionen fins avui. Hem de tenir en compte, doncs, la contemporaneïtat, i, per això, hem de percebre i preservar molts aspectes de la nostra vida social actual també com a patrimoni cultural. I aquest, que es genera en moments concrets de la història, ho fa en un territori concret. I aquest terreny, que inclou el patrimoni natural, una realitat física, es modifica de seguida que l'individu hi actua, i també tot seguit que el percep, tant des d'un punt de vista individual com col·lectiu, projectant-hi la seva visió.

Un territori no es reconeix si no emergeix d'una divisió d'identitat. Intentar descriure'l només per la seva ex-

1. L'Escala. La Platja el 2010. Fotografia: Eduard Carbonell.

2. L'Escala. La Platja a la Festa de la Sal de 1997. Fotografia: Miquel Lavado © Arxiu Històric de l'Escala.

3. Un indret de la ciutat de Nàpols el 2008. Fotografia: Eduard Carbonell.

4. La Platja de l'antic port de l'Escala a principis del segle XX. Fotografia: Josep Esquirol © Arxiu Històric de l'Escala.

5. La Tempestad, Giorgione, 1508. © Galeria de l'Academia, Venècia.

6. Un indret de la ciutat de Roma, 2008. Fotografia: Eduard Carbonell.

7. Les noves botigues. 2010. Fotografia: Eduard Carbonell.

tensió i els seus atributs físics no és suficient. Són necessàries les imatges, les representacions, tot allò que és ideologia. Perquè aquesta és un sistema de representacions en el si d'una societat, amb una finalitat pràctica i segons una lògica pròpia (R. Ferras, 1989). I, els límits d'aquesta zona, els fixen els habitants en les distàncies que recorren en les seves relacions, en la vida diària, en els propis hàbits. Estem davant del que s'anomena paisatge cultural. I podríem dir que aquest resumeix i integra el patrimoni natural, el cultural, tant material com immaterial, i els trets antropològics, la manera de viure, que caracteritzen el tarannà dels individus en cada territori i en cada moment cronològic.

Els paisatges es creen, i es creen en els vincles socials i funcionen com a parts de la totalitat cívica (Don Mitchell, 2007). I en cada moment històric, temps, la societat actua sobre el territori de determinada manera, i aquest sobre ella; així, amb el pas del temps, podrem parlar d'una superposició d'estrats culturals, de paisatges culturals que constituïran en conjunt la nostra memòria i la nostra identitat. El paisatge ha adquirit uns significats amb el pas del temps. Així pot interpretar-se com un producte social, com el resultat d'una transformació col·lectiva de la naturalesa i com la projecció cultural d'una comunitat en un espai determinat (J. Nogué, 2007). Podríem prendre la definició que en fa la UNESCO, en el Conveni Europeu del Paisatge, de Florència del 2000: "Paisatge és el reflex del nostre ser més íntim."

Però no podem quedar-nos en el passat, cal arribar fins avui, fins a la contemporaneïtat, i veure com la canviant societat actual, sovint amb una càrrega d'interculturalitat, motivada tant per la immigració en el nostre territori concret, i sobretot, de manera expressa i general, per la globalització, afecta i condiciona el nostre discurs identitari. Relat que hem de mantenir, però assimilant els nous trets que tota la comunitat aporta. En la contemporaneïtat també hi ha la identitat.

En posem uns exemples concrets d'arquitectura actual que responen a aquests conceptes: identitat i globalització. L'edifici de Josep Lluís Sert de la Fundació Miró de Barcelona és un clar exemple d'arquitectura contemporània que beu dels llenguatges de la que s'ha fet al territori

de Catalunya (torre octogonal del gòtic, volta catalana de les construccions industrials del XIX, per exemple); la torre Agbar de Jean Nouvel a Barcelona és com la de Londres, i l'edifici de l'Hotel Vela de Ricardo Bofill, també a Barcelona, el trobem també als Emirats Àrabs.

Un altre exemple, diferent, seria la presència de cultures de l'altre costat de la conca mediterrània en el dia a dia d'avui. I que formen part de la nostra contemporaneïtat. Potser l'exemple més clar n'és la implantació de costums que vénen de l'altra banda de l'Atlàntic, del món anglosaxó, i que ja formen part de la nostra vida diària. Constitueixen també la nostra personalitat.

Ens equivocariem si construïssim la nostra identitat només agafant uns moments concrets de la nostra història i no fóssim capaços d'incorporar el moment actual amb tot el que comporta de realitat i de canvi. El patrimoni cultural i natural participa en la definició de la personalitat d'un territori perquè col·labora a explicar-nos els vincles humans en la seva història; però també perquè reflecteix les relacions canviantes que s'estableixen en el present, i en condicionen també el futur. L'anàlisi permanent i la interpretació del paisatge donen a la comunitat els elements essencials de la seva identitat (C. Añón, 2002).

Des d'un punt de vista pràctic, dibuixar la nostra personalitat només en escenes puntuals de la vida passada seria reduir el patrimoni cultural a alguna cosa que mostrem en determinades ocasions, com quelcom antic i valuós que guardem a l'armari, i que, de tant en tant, ensenyem per pensar que nosaltres érem allò. Poc futur construirem així. Pensem en museus etnològics, molts regits per les idees del romanticisme, –i a casa nostra, en la Renaixença–, que busquen encara la nostra *volkgeist*. O bé reflexionem sobre les ciutats històriques, per ser visitades i no per viure-hi, que es tanquen quan marxen els turistes, renunciant així a l'ús actual del patrimoni i buscant una supervivència artificial del paisatge cultural. N'hi ha molts exemples propers. Cal procedir d'una altra manera: conferir-hi funcions actuals respectant les estructures formals que la història ha deixat.

En aquest moment històric, estem davant d'un concepte canviant de patrimoni cultural, que inclou també el na-

tural i que anomenem paisatge cultural, i d'una situació en transformació de la societat. I aquestes dues consideracions han de ser presents, com a museòlegs, en les nostres anàlisis i actuacions.

De manera general, la història de l'art s'ha ocupat del patrimoni cultural material i l'antropologia s'ha dedicat a l'immaterial. Val a dir que ha estat la geografia, i concretament la humana, la que ha plantejat i ha avançat en l'estudi del paisatge cultural. I aquest concepte ha de regir l'actuació sobre el territori, sigui en les infraestructures viàries, en l'urbanisme, l'arquitectura i la construcció, la sanitat, l'educació, en tots els aspectes, i també els culturals amb tota la seva amplitud.

Sempre l'anàlisi i la valoració global és més que la de la suma de les parts que les componen; i els criteris que determinen la valoració del paisatge cultural seran els que hauran d'establir com ens hem de moure, repeteixo, en urbanisme, medi ambient, en plans d'habitatge, patrimoni cultural, material i immaterial, etc. I caldrà modificar lleis actuals quan partim d'aquesta premissa.

Hem de prioritzar el nostre paisatge cultural com un bé col·lectiu, i hem de fer que les actuacions que l'actualitat comporta sobre el país en garanteixin la salvaguarda. I, si pot ser, reformar els errors comesos. Perquè el nostre paisatge cultural serà el que nosaltres vulguem que sigui.

Anem a la museologia, ja que som a *Mnemòsine*. Aquesta concepció de paisatge cultural, que entenem que és la vàlida, té unes implicacions directes en l'actuació dels museòlegs. En posem dos exemples només: el primer, els anomenats catàlegs de patrimoni; el segon, els museus del territori.

El primer. Té un sentit parcial parlar de catàlegs independents, per exemple d'arquitectura, de patrimoni immaterial, de patrimoni natural, d'antropologia, costums, etc. Cal plantejar, per a una zona, un catàleg global, en el qual tots els elements s'ordenin, no per tipologies, i sí per la lògica dinàmica en què coincideixen en el temps, en cada moment. I els factors predominants en cada instant de la realitat, ja siguin del patrimoni natural o cultural, seran els eixos vertebradors que ordenaran el

territori amb tots els continguts d'aquella etapa concreta. I seran aquests elements preponderants els que organitzaran al voltant seu, com passa en la realitat, amb tots els altres elements patrimonials, siguin naturals o culturals. Així, els catàlegs del patrimoni cultural, i el catàleg del patrimoni natural, s'han de reunir en el del paisatge cultural i donar-ne una visió global. Afegint-hi, a més, valors simbòlics, estètics, d'expressió artística i literària del paisatge, de costums... Som davant de la interdisciplinarietat de les ciències: de la història, de l'art, de l'antropologia, de la física, de la geografia, del medi ambient...

El segon. Els museòlegs caldrà que assumeixin aquesta visió global, interdisciplinària, per elaborar els discursos museològics dels museus de territori. Museus amb tants exemples de qualitat en el país! El projecte museològic d'un museu de territori ha de ser el del seu paisatge cultural, i l'eix vertebrador del discurs dependrà, en cada cas, d'aquells elements predominants concrets, siguin del tipus que siguin (patrimoni natural, fets històrics, patrimoni cultural), que, en cada moment, ordenen i donen sentit a cada un dels aspectes que constitueixen els seus elements patrimonials. Això ens portarà a la comprensió global del territori concret, del seu paisatge cultural.

Com ja he dit, sempre l'anàlisi i la valoració global són més que la de la suma de les parts que les componen. Podríem arribar potser al que Annette Viel (2009) ha anomenat l'*esprit des lieux*, i traduïu aquest terme com millor us sembli.